

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia de Securitate et Educatione Civili VI (2016)

ISSN 2082-0917

Ewelina Włodarczyk

Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie

Spółeczno-technologiczne uwarunkowania współczesnej edukacji

Nowe technologie zmieniają strukturę naszych zainteresowań: sprawy, o których myślimy. Zmieniają charakter naszych symboli: nasze narzędzia myślenia. Zmieniają też naturę naszej społeczności: arenę, na której się rozwija nasza myśl
N. Postman

Współczesny świat znajduje się w fazie głębokich zmian. XXI wiek określany także „wiekiem globalizacji” lub „wiekiem społeczeństwa informacyjnego”, jest zdecydowanie bardziej nieprzewidywalny aniżeli poprzednie i stanowi on dla człowieka impuls do formułowania wielu pytań i artykułowania związanych z nimi obaw. Czas ten stanowi jednak dla Europy niepowtarzalną szansę „ponieważ każdy okres, w którym jedno społeczeństwo rodzi następne, to okoliczności sprzyjające głębokim reformom, pozwalającym na dokonanie poważnych zmian ekonomicznych. Co raz liczniejsze zmiany w świecie, odkrycia naukowe, nowe technologie, otwierają nowe możliwości dla rozwoju i postępu”¹.

Zmiany społeczne, na tle których żyje i realizuje się współczesny człowiek, obejmują praktycznie wszystkie aspekty jego funkcjonowania. Jeżeli zmierzają one do udoskonalania otaczającej rzeczywistości, to należy określić je mianem postępu². Rozwój technologiczno-społeczny przyczynił się niewątpliwie do polepszenia warunków życia ludzi, lecz stał się także powodem niespotykanej dotychczas eskalacji zagrożeń. Z tego powodu szczególnie istotna staje się dziś rola edukacji, która powinna przygotować ludzi do życia w rzeczywistości i rozwiązywania problemów, których jeszcze nie znamy.

W ujęciu socjologicznym, pojęć: zmiana, rozwój i postęp społeczny nie należy traktować synonimicznie. Piotr Sztompka pod pojęciem zmiany społecznej rozumie różnicę, którą dostrzec można pomiędzy stanem systemu społecznego w okresie późniejszym w stosunku do okresu wcześniejszego. W odróżnieniu do zmiany, rozwój społeczny posiada dodatkowo dwie charakteryzujące go cechy: pozytywny kierunek polegający na zwiększaniu się w czasie poziomu pewnej zmiennej (np. rozwój

---

¹ Biała Księga Kształcenia i Doskonalenia. Nauczanie i uczenie się. Na drodze do uczącego się społeczeństwa, Warszawa 1997, s. 77.

² J. Szempruch, *Nauczyciel w warunkach zmiany społecznej i edukacyjnej*, Kraków 2012, s. 11–12.

demograficzny (związany ze wzrostem liczby ludności) oraz endogenny, wewnątrzspołeczny mechanizm uruchamiający i warunkujący powstanie zmiany społecznej. Szczególnym rodzajem procesów rozwojowych jest postęp społeczny. Zdaniem P. Sztompki szczególny charakter postępu dotyczy jego kierunku, który zawsze jest wartościowany pozytywnie jako dobry i sprawiedliwy. W opozycji do postępu występuje regres związany z oddalaniem się od społecznie cenionych wartości. W takim ujęciu żadnej zmiany społecznej nie można nazwać postępowaniem ani regresem dopóty, dopóki nie uzyska ona pozytywnej lub negatywnej oceny sformułowanej przez określoną zbiorowość według ściśle określonych dla danego okresu historycznego kryteriów aksjologicznych. Rozumienie postępu, poza relatywizmem historycznym, może być zależne także od charakteru zbiorowości, która formułuje oceny. Wówczas idee uważane w jednej grupie za postępowe, w innej mogą być synonimem regresu. Względny charakter postępu dotyczy także przyjętych kryteriów jego oceny, tzn. wartości uznawanych w danej społeczności. Biorąc pod uwagę kryterium wzrostu produkcji, uprzemysłowienie potraktujemy jako postęp, ale przyjmując kryterium dbałości o środowisko naturalne, w pewnych okolicznościach rozwój przemysłu będziemy postrzegać jako regres. Kryteria oceny postępu nie podlegają społecznemu konsensusowi jedynie w przypadkach, gdy dotyczą one spraw będących w interesie wszystkich ludzi. Do takich bez wątpienia należy zmniejszenie umiarkowania czy zwiększenie szybkości transportu³. Nadal nie ma społecznego konsensusu w kwestii traktowania rozwoju społeczno-technologicznego w kategoriach postępu. Ma on wielu zwolenników, ale równie wielu przeciwników. Niewątpliwie jednak rozwój społeczno-technologiczny ułatwił ludziom życie, uatrakcyjnił proces edukacji i otworzył przed człowiekiem niespotykane dotąd możliwości. Narzędzia technologiczne mogą przyczynić się do poprawy standardu życia, ale mogą także, wskutek generowania zjawiska marginalizacji, wpłynąć na jego pogorszenie. Sposób i zakres ich stosowania zależy jednak wyłącznie od człowieka, a przygotowanie młodzieży do odpowiedniego wykorzystania tych narzędzi pozostaje zadaniem edukacji.

Postęp, w ujęciu Zygmunta Baumana, „zmienił się w nieskończoną i nieprzerwaną grę w brakujące krzesło, w której moment nieuwagi skutkuje nieodwracalną porażką i bezpowrotnym wykluczeniem. W miejsce słodkich snów i ogromnych oczekiwań postęp stał się przyczyną bezsenności pełnej koszmarów o pozostawianiu w tyle”⁴. Jolanta Szempruch podkreśla za Z. Baumanem, że obecnie w każdej dziedzinie życia postęp scharakteryzować można dwoma określeniami: deregulacja i prywatyzacja. Deregulacja dotyczy dużej liczby możliwych do wprowadzenia zmian i konieczności ciągłego dokonywania niejednoznacznych pod względem słuszności wyborów. Prywatyzacja zakłada natomiast, iż podejmowane przez człowieka decyzje i wybory, jak również wprowadzane przez niego zmiany, obciążone są znacznym ryzykiem niepowodzenia⁵. Zdaniem J. Szempruch, postęp rozpatrywać

³ P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Kraków 2012, s. 495–501.

⁴ Z. Bauman, *Płynne czasy. Życie w epoce niepewności*, Warszawa 2007, s. 20.

⁵ J. Szempruch, *Nauczyciel w warunkach...*, s. 13.

należy w dwóch wymiarach: z jednej strony, utożsamiać go można z dynamiczną zmianą umożliwiającą człowiekowi wewnętrzną mobilizację do wysiłku i działania, z drugiej zaś, postęp zawsze wiąże się z niepewnością i ryzykiem, które potęgują wewnętrzne napięcie człowieka⁶ przekonanego, że niemożność sprostaną wymogom wynikającym z rozwoju cywilizacyjnego usytuuje go poza nawiasem społecznym.

Zmiana nie zawsze prowadzi do pozytywnych skutków społecznych, a co za tym idzie, nie zawsze zasługuje na miano postępu. Gdy efektem zmiany są negatywne z punktu widzenia społeczeństwa następstwa, określić ją można mianem kryzysu. Zmiana zawsze ma jednak „swoją bilans konsekwencji, narusza zastany porządek, przerywa ciągłość, zaburza równowagę, podważa przyzwyczajenia. Rzecz jasna, nie każda zmiana staje się powodem traumy, jakkolwiek każda zmiana może potencjalnie takie konsekwencje wywołać. Charakter traumatogenny mają najczęściej zmiany nagłe, szybkie, zaskakujące, obejmujące różne dziedziny życia równocześnie, głębokie i radykalne, dotykające zasadniczych dla danej zbiorowości wartości, reguł i przekonań”⁷. Zdaniem P. Sztompki, nawet pozytywne zmiany, posiadające wymienione wyżej cechy, mogą mieć efekt traumatogenny. Zawsze bowiem dezorganizują życie społeczeństwa i wytrącają je z dotychczasowego stanu równowagi. Najbardziej wrażliwa na nagłe, radykalne i niespodziewane zmiany jest kultura, gdyż jej istotą jest właśnie zakotwiczenie w tradycji⁸.

Każdorazowo „proces przemian musi łączyć się z pewnymi kosztami społecznymi”⁹. Wśród zmian niekorzystnych z punktu widzenia współczesnego społeczeństwa J. Szempruch wyodrębniła m.in.: wzrastającą złożoność świata zmuszającą ludzi do dysponowania właściwymi narzędziami umożliwiającymi funkcjonowanie w nieustannie zmieniających się warunkach, zanieczyszczenie środowiska, zagrożenia militarne, wzrost przestępczości i zwiększającą się liczbę aktów przemocy, zmiany demograficzne związane z masowymi migracjami ludności w celach zarobkowych, marginalizację, która w ostatnich latach nabiera charakteru wykluczenia cyfrowego, dezintegrację więzi w rodzinie i szkole, co skutkuje zanikiem tożsamości narodowej i obniżeniem wychowawczego znaczenia rodziców i nauczycieli, kryzys państwa i, jako jego konsekwencja, obniżania się poziomu warunków życia ludzi, zwiększające się dysproporcje ekonomiczne pomiędzy obywatelami całego świata, konsumpcyjny tryb życia ludzi reprezentujących coraz częściej postawę nacechowaną „mieć” aniżeli „być”, dewaluację wartości i relatywizm moralny prowadzący do chaosu aksjologicznego i trudności w jednoznacznym odróżnieniu dobra od zła, kryzys gospodarczy na świecie, nasilenie zjawisk o podłożu terroryzmu, głód, bezdomność i analfabetyzm, zwiększające się wymagania społeczeństwa informacyjnego, do których należy potrzeba posiadania przez ludzi nowych kompetencji,

---

⁶ Tamże.

⁷ Tamże, s. 14.

⁸ P. Sztompka, *Socjologia...*, s. 515.

⁹ R. Siemieńska, P. Radkiewicz, *Wstęp*, [w:] *Spółczesność w czasach zmiany. Badania Polskiego Generalnego Sondażu Społecznego 1992–2009*, Warszawa 2009, s. 9.

w tym kompetencji informacyjnych oraz potrzeba ustawicznego dokształcania się¹⁰. Wśród charakterystycznych dla nowoczesności niekorzystnych zjawisk J. Szempruch wskazuje ponadto na: rozpad kontaktów i relacji z innymi ludźmi, upadek autorytetów oraz niekontrolowany postęp cywilizacyjny¹¹. Efektem postępu gospodarczego jest nieograniczona wręcz możliwość zaspokajania potrzeb, w tym głównie materialnych. „Na pytanie: «być czy mieć?», coraz częściej odpowiedzią jest «mieć», bowiem w powszechnym odczuciu «mieć» warunkuje «być»¹². Stało się zatem tak, że „świat budowany przez ludzi z myślą o ich dobrobycie i satysfakcjach okazał się źródłem nowych zagrożeń...”¹³.

Obok zmian społecznych o charakterze negatywnym pojawiły się – zdaniem P. Sztompki – także traumatyczne zmiany pozytywne, wśród których zasadnicze miejsce zajmuje rewolucja informatyczna i telekomunikacyjna¹⁴. Charakter tych zmian jest ukierunkowany na rozwój społeczeństwa, jednak ich tempo sprawia, że współczesny człowiek próbuje ukryć brak kompetencji potrzebnych do racjonalnego wykorzystania zdobyczy techniki pod parasolem niechęci do nowoczesnych technologii. Taka postawa jest szczególnie dotkliwa w konsekwencje jeśli dotyczy ona nauczycieli, którzy stają się sprawcami technologicznej niekompetencji kolejnych pokoleń.

J. Szempruch podkreśla, że dotychczasowe rewolucje przemysłowe były nośnikiem głównie pozytywnych zmian. Efektem pierwszej rewolucji była kolej żelazna, natomiast druga podarowała nam samochód, samolot i elektryczność. Trzecia rewolucja, którą można nazwać informatyczną, udostępniła ludziom rewolucyjne narzędzia do komunikowania, pozyskiwania i przetwarzania informacji oraz aktywności w rzeczywistości wirtualnej. Możliwości te jednak w konsekwencji prowadzą do osłabienia więzi pomiędzy ludźmi lub nawet ich zaniku, do rosnącej skali wykluczeń społecznych, obniżenia poczucia stabilizacji i pewności oraz atrofii niektórych wyznawanych dotychczas wartości, jak choćby zaufanie czy lojalność. Ta atmosfera niepewności jutra wpływa niekorzystnie na psychiczną sferę funkcjonowania człowieka, który staje w obliczu otaczającej rzeczywistości z niespotykanym dotąd poczuciem osamotnienia destruktywnie wpływającym na proces budowania tożsamości jednostki¹⁵. Magdalena Piorunek podkreśla, że niepewność jest niezbywalną cechą współczesnej cywilizacji. Życie postrzegane jest w kategorii „gry ze światem chaosu, przypadku, światem, którego nie sposób pojąć, pozbawionym wewnętrznej

---

¹⁰ J. Szempruch, *Nauczyciel w warunkach...*, s. 15.

¹¹ Tamże, s. 32–33.

¹² Z. Wołk, Świat jako market. Edukacja, praca, doradzanie w neoliberalnej rzeczywistości, [w:] *Rynek i kultura neoliberalna a edukacja*, red. A. Kargulowa, S.M. Kwiatkowski, T. Szkudlarek, Kraków 2005, s. 73.

¹³ I. Wojnar, A. Piejka, M. Samoraj, *Idee edukacyjne na rozdrożach XX wieku*, Warszawa 2008, s. 89.

¹⁴ P. Sztompka, *Socjologia...*, s. 515.

¹⁵ J. Szempruch, *Nauczyciel w warunkach...*, s. 16.

logiki i uporządkowania, w którym wszystko, co robimy, jawi się jako nietrwałe, niemal nieaktualne w momencie powstawania”¹⁶.

Według danych zebranych przez Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus” działającym przy Prezydium Państwowej Akademii Nauk, nieustającemu wzrostowi gospodarczemu nie towarzyszy postęp cywilizacyjny. Przyczyną takiego stanu rzeczy są współwystępujące ze wzrostem gospodarczym zagrożenia w sferze politycznej, ekonomicznej, środowiskowej i społecznej oraz zagrożenia techniczno-edukacyjne, wśród których wymienić należy: komercjalizację wiedzy i nadmiar pseudowiedzy, towarzyszące upowszechnianiu szkolnictwa wyższego obniżanie się jakości nauczania, niszczenie środowiska czy nadmierną ingerencję w życie i zdrowie ludzi związaną z rewolucją biotechniczną i biotechnologiczną.

Świat gwałtownie przeobraża się we wszystkich dziedzinach. Nastąpiło gwałtowne przyspieszenie rozwoju gospodarczego w skali światowej. Gospodarki otwierają się pod wpływem globalizacji, podczas gdy w społeczeństwie, wskutek odmiennego rytmu zmian, proces ten przebiega znacznie wolniej. Świadomość owych zmian budzi się nie tylko z pewnym opóźnieniem, ale też wśród, jak na razie, tylko niewielkich grup, związanych bezpośrednio z owymi procesami¹⁷.

Wszelkie zmiany zachodzące w sferze politycznej, społecznej i gospodarczej nie pozostają bez wpływu na priorytetowy w każdym społeczeństwie system edukacji, który ustawicznie musi reformować się, aby dostosować swe założenia do warunków życia człowieka oraz potrzeb wynikających ze specyfiki zmieniającego się rynku pracy.

Zrozumienie społeczno-technologicznych uwarunkowań współczesnej edukacji nie jest możliwe bez zdefiniowania pojęcia: uwarunkowanie. Termin ten należy rozumieć jako określone sytuacje, okoliczności bądź fakty, które wywierają wpływ na dane zjawisko. Uwarunkowania współczesnej edukacji będą – za Mirosławem Szymańskim – dotyczyły zatem wszelkich czynników, które sprzyjają dynamice rozwoju edukacji lub też ją ograniczają¹⁸. W definicji tej mieszczą się zatem nie tylko okoliczności wywierające na edukację pozytywny wpływ i stawiające przed systemem kształcenia niespotykane dotąd możliwości, ale także zjawiska, które są źródłem edukacyjnych problemów.

Edukacja postrzegana jest przez J. Szempruch jako „wektor kultury”, który „budzi w człowieku potrzebę poznania i poczucie piękna, rozwija potencjał twórczy, uwrażliwia na wartości, kształci myślenie krytyczne”¹⁹. Wśród nowych problemów edukacyjnych przełomu wieków, będących konsekwencją zmian społecznych,

¹⁶ M. Piorunek, *Bieg życia zawodowego człowieka. Kontekst transformacji kulturowych*, Poznań 2009, s. 33.

¹⁷ *Polska 2050*, Raport Polskiej Akademii Nauk, Komitetu Prognoz „Polska 2000 Plus”, Warszawa 2011, s. 7, 15–21, 51.

¹⁸ M. Szymański, *Społeczne uwarunkowania przemian edukacyjnych*, Warszawa 1988, s. 13.

¹⁹ J. Szempruch, *Nauczyciel w warunkach...*, s. 25–26.

gospodarczych, politycznych i technologicznych, J. Szempruch zwróciła szczególną uwagę na następujące wyzwania:

- konieczność zapoznania społeczeństwa z zasadami, na jakich opiera się funkcjonowanie państwa;
- potrzebę przebudowy treści kształcenia związaną z koniecznością modyfikacji postaw przygotowujących do właściwego reagowania na wyzwania oraz zagrożenia teraźniejszości i przyszłości;
- potrzebę edukacji ekonomicznej związaną z budowaniem gospodarki rynkowej w miejscu dotychczas istniejącej gospodarki centralnie planowanej;
- konieczność rozwijania postaw proekologicznych wśród dzieci, młodzieży i dorosłych, która wynika z działań podejmowanych na rzecz ochrony środowiska;
- uwzględnienie w treściach kształcenia zagadnień dotyczących modernizacji i rozwoju rolnictwa w kraju;
- wzrost potencjału demograficznego, skutkujący daleko idącymi zmianami w obszarze gospodarki, systemu edukacji, służby zdrowia oraz polityki zatrudnienia w Polsce;
- konieczność wprowadzenia treści kształcenia z zakresu edukacji zdrowotnej, będących odpowiedzią na zwiększający się zasięg patologii społecznych i rozwój chorób cywilizacyjnych, obejmujących nowe jednostki chorobowe i rosnącą populację ludności;
- znaczenie troski o bezpieczeństwo ludzi, która gwarantować powinna podejmowanie edukacyjnych działań na rzecz ochrony pokoju, rozwijania współpracy międzynarodowej oraz przeciwdziałania zagrożeniom;
- konieczność reformy systemu edukacji w zakresie promowania wśród nauczycieli postaw zorientowanych humanistycznie, uwzględniających potrzeby i doświadczenia uczniów oraz ich wszechstronny rozwój;
- potrzebę przygotowania dzieci i młodzieży do „dialogu kultur”, budowania postaw prospołecznych oraz internalizacji wartości uniwersalnych z jednoczesnym akcentowaniem sprzeciwu dla nietolerancji, egoizmu i konsumpcyjnego stylu życia;
- konieczność wprowadzenia w szkołach edukacji europejskiej będącej odpowiedzią na potrzebę rozwijania wiedzy uczniów w zakresie integracji europejskiej oraz uwarunkowań dotyczących partnerstwa Polski w strukturach Unii Europejskiej (UE);
- wpływ migracji ludności na funkcjonowanie polskiego systemu oświaty;
- konieczność rozwijania w toku procesu kształcenia kompetencji w zakresie pozyskiwania, przetwarzania i selekcjonowania informacji wynikającą z rozbudowy i upowszechniania systemów informatycznych oraz procesów przekazu informacji;
- sformułowanie dla edukacji nowych zadań wynikających z konieczności przeciwdziałania rosnącej skali przemocy;
- potrzebę organizowania wsparcia i pomocy dla podstawowej komórki życia społecznego jaką jest rodzina, której rola w życiu człowieka uległa znacznemu osłabieniu²⁰.

---

²⁰ Tamże, s. 19–20.

System edukacji powinien wychodzić naprzeciw wymienionym powyżej problemom poprzez wszechstronne przygotowanie młodych ludzi do życia w nieustannie zmieniających się warunkach. W otaczającej nas rzeczywistości jedyną pewną rzeczą jest zmiana. W kontekście każdej zmiany ewoluują także zagrożenia. Budowanie poczucia bezpieczeństwa człowieka w dzisiejszych czasach jest możliwe jedynie na bazie właściwie zorganizowanego procesu edukacji realizowanego w wymiarze formalnym, pozaformalnym i nieformalnym.

Cechą charakterystyczną współczesnego społeczeństwa jest zanik perspektywy czasu. Życie człowieka ogranicza się obecnie do teraźniejszości, a gwałtowne tempo zmian uniemożliwia zarówno planowanie działań, jak i przewidywanie ich efektów. Stres i dezorientację ludzi w perspektywie gwałtownie zachodzących zmian Alvin Toffler określił mianem „szoku przyszłości”²¹, który wynika z dysproporcji pomiędzy tempem zmian a możliwością człowieka w zakresie podążania za zmianą²². Szybkie tempo zmian budzi niepokój ludzi²³, zmuszając ich do życia w ciągłej niepewności związanej także z brakiem stabilizacji zatrudnienia, rozwojem nowoczesnych technologii o coraz wyższym poziomie zaawansowania czy z reformami systemu oświaty, który musi realizować nowe zadania. Jednym z nich jest rozwijanie w uczniach nowych, niezbędnych na współczesnym rynku kompetencji określanych mianem kluczowych²⁴, które są jedynym gwarantem efektywnego funkcjonowania w zmieniających się nieustannie warunkach. Nowoczesność postawiła przed szkołą nowe wyzwania. Musi ona nie tylko przygotować dzieci i młodzież do życia w świecie, którego jeszcze nie znamy, ale również uwrażliwić uczniów na zagrożenia, które w przyszłości mogą się pojawić.

Współczesne życie społeczne charakteryzuje wiele paradoksów, wśród których wyróżnia się:

- paradoks inteligencji – o zamożności człowieka świadczy obecnie również to, czy potrafi zdobywać wiedzę oraz umiejętnie ją wykorzystywać;
- paradoks pracy – związany z brakiem możliwości uzyskania stałego zatrudnienia;
- paradoks produktywności – zmiany technologiczne oraz doskonalenie kompetencji i kwalifikacji pracowników skutkują zwiększeniem produktywności, ale wiążą się także z redukcją zatrudnienia;
- paradoks czasu – przeświadczenie człowieka, że czas upływa szybciej aniżeli przed laty, pomimo tego, że dysponowaliśmy dokładnie taką samą jego ilością;
- paradoks bogatych – związany z widocznymi różnicami pomiędzy ludźmi i krajami najuboższymi i najbogatszymi;

---

²¹ A. Toffler, *Szok przyszłości...*, s. 8.

²² Tamże, s. 9.

²³ J. Szempruch, *Nauczyciel w warunkach...*, s. 32.

²⁴ Zalecenie Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 18 grudnia 2006 roku w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie. *Kompetencje kluczowe w uczeniu się przez całe życie – europejskie ramy odniesienia*, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej, 2006/962/WE.

- paradoks organizacji – związany z funkcjonowaniem organizacji, w których pracownicy muszą być samodzielni i jednocześnie pracować w grupie, firmy powinny realizować założone cele i jednocześnie funkcjonować w sposób elastyczny, oferta firm powinna być konkurencyjna na rynku masowym, ale trzeba także odpowiadać na upodobania indywidualnych klientów;
- paradoks wieku – związany z jednej strony z uświadomieniem sobie przez przedstawicieli kolejnych pokoleń własnej odmienności, a z drugiej dokonywaniem wyborów, formułowaniem celów i planowaniem przyszłości potomstwa tak, jakby przyszłość nie różniła się od teraźniejszości;
- paradoks jednostki – związany z chęcią zaznaczenia własnej indywidualności, którą można zaakcentować w pełni wówczas, gdy przebywamy w grupie ludzi;
- paradoks sprawiedliwości – związany ze sposobem postrzegania przez osoby uboższe ludzi zamożnych, którzy więcej osiągają i w zamian za swój wkład w życie społeczne więcej oczekują;
- paradoks rozwoju – związany z nieograniczonymi możliwościami rozwoju, który nie zawsze idzie we właściwym kierunku np. niszczenie środowiska naturalnego;
- paradoks wiedzy – związany z gwałtownym rozwojem wiedzy naukowo-technicznej, który nie jest współmierny do jej praktycznego wykorzystywania przez ludzi zamieszkujących różne części świata;
- paradoks jakości życia – związany z troską o podnoszenie jakości życia ludzi połączoną ze zwiększającą się skalą zagrożeń np. choroby, ubóstwo;
- paradoks kultury – związany z ryzykiem wystąpienia kulturowej uniformizacji na świecie²⁵.

Powyższe paradoksy obrazują wyraźnie trudności, z jakimi musi borykać się współczesny człowiek, który staje w obliczu braku pewności i stałości we wszystkich sferach życia. Każda podjęta decyzja może okazać się błędną, każdy wybór może oznaczać porażkę, każdy cel okazać się może chybiony, każda zmiana może być zmianą na gorsze, a każda wiedza może okazać się mało przydatna w życiu lub nieaktualna.

Zdaniem M. Piorunek, współczesny człowiek żyjący w czasach ponowoczesnych

[...] ma zgoła inne odczucia dotyczące swojego funkcjonowania niż na przykład jego rodzice. Z reguły ma poczucie znajdowania się w nieustannym ruchu, stale biegnie w coraz bardziej skomplikowanym labiryncie życia społecznego, porusza się w wielu kierunkach, wybiega naprzód i cofa się do punktu wyjścia, to znów podąża w inną stronę, diametralnie zmieniając parametry tego biegu. Nie zatrzymuje się lub czyni to niezmiernie rzadko, bowiem ma świadomość, że wtedy łatwo wypaść z gry, nie móc powrócić do tego swoistego życiowego wyścigu o więcej, lepiej, szybciej...²⁶.

Człowiek taki ma szeroki wachlarz wolności i swobód, a dodatkowo na każdym etapie swojego życia posiada nieograniczony dostęp do informacji. Te możliwości

---

²⁵ J. Szempruch, *Nauczyciel w warunkach...*, s. 34–35; Ch. Handy, *Wiek paradoksu. W poszukiwaniu sensu przyszłości*, Warszawa 1996; I. Wojnar, A. Piejka, M. Samoraj, *Idee edukacyjne...*, s. 137.

²⁶ M. Piorunek, *Bieg życia zawodowego...*, s. 30.

nie dają mu jednak pewności siebie i gwarancji, że podjęte przez niego decyzje będą trafne. Człowiek współczesny jest ponadto pełen obaw związanych nie tylko z bezpieczeństwem fizycznym, ale także z postępującym zanikiem więzi rodzinnych oraz problemami w pracy zawodowej. Życie ludzi w czasach ponowoczesnych determinowane jest także kurczeniem się czasu i przestrzeni. Dzięki możliwości coraz szybszego przemieszczania się zanikają ograniczenia związane z odległością pomiędzy ludźmi, ale z drugiej strony najbardziej pożądaną ludzką cechą staje się mobilność. Szybkie tempo zmian uniemożliwia ludziom tworzenie długofalowych planów i przewidywanie skutków podejmowanych decyzji, a łatwość podtrzymywania kontaktu między ludźmi i postępująca homogenizacja kultury sprawiają, że świat współczesny za McLuhan'em nazwać można „globalną wioską”²⁷. To metaforyczne określenie akcentuje zjawisko „kurczenia się” świata za sprawą rozwoju technologicznego²⁸. Ludzie zamieszkujący go „uczestniczą w tych samych wydarzeniach, odbierają te same informacje, korzystają z tych samych produktów konsumpcyjnych”²⁹. Człowiek współczesny jest zatem jednostką niezwykle samodzielną, ale także samotną, gdy pojawi się konieczność dokonania wyboru. Ze względu na przesadny szacunek dla ludzkiej prywatności relacje międzyludzkie noszą znamiona powierzchowności. Ludzie coraz częściej preferują niezobowiązujące i nietrwałe więzi, które w każdej chwili można przerwać, co związane jest po części także z zanikiem postaw altruistycznych³⁰.

Wśród „czynników stymulujących przemiany edukacyjne” wyodrębnić należy za M. Szymańskim: demokratyzację życia społecznego, która powinna skutkować także demokratyzacją życia szkoły; rozwój gospodarczy i zmiany na rynku pracy, które wymagają od absolwentów szkół posiadania nowych kwalifikacji i kompetencji; rozwój przemysłu, urbanizację i przemiany demograficzne, które określają systemy kształcenia; postęp nauki i techniki wymuszający zmiany jakościowe w szkołach związane m.in. z redefinicją metod, środków i treści kształcenia w celu poprawienia efektywności pracy szkoły³¹.

W myśl postulatów A. Tofflera, że „każda zmiana rodzi konieczność uczenia się wszystkiego prawie od nowa”³², zarysowane powyżej uwarunkowania społeczne determinują modyfikacje systemu edukacji. Zmianom umożliwiającym przygotowanie dzieci i młodzieży do życia w świecie pełnym możliwości i zagrożeń powinny ulec nie tyle treści kształcenia, co założenia ogólne: cele, metody kształcenia oraz wykorzystywane środki dydaktyczne. Zmiany te powinny być ukierunkowane na zrównoważony rozwój człowieka i rozwijanie kluczowych kompetencji uczniów.

---

²⁷ Tamże, s. 31.

²⁸ M. McLuhan, *Zrozumieć media. Przedłużenie człowieka*, przekł. N. Szczucka, Warszawa 2004, s. 34, 458.

²⁹ M. Piorunek, *Bieg życia zawodowego...*, s. 32.

³⁰ Tamże, s. 34.

³¹ M. Szymański, *Społeczne uwarunkowania...*, s. 37, 83–112.

³² A. Toffler, *Szok przyszłości...*, s. 132.

Niezwykle ważne jest także przygotowanie młodych ludzi do podejmowania samodzielnych decyzji i ponoszenia za nie odpowiedzialności.

Zdaniem M. Szymańskiego najbardziej doniosłe zmiany zachodzące w sferze edukacji mają swoje podłoże w przemianach społecznych. Nie jest to jednak relacja jednostronna, bowiem instytucje edukacyjne są jednocześnie czynnikiem mogącym przyspieszać lub hamować zmiany społeczne, czego przykładem może być zwiększenie poziomu wykształcenia ludności³³. Niezbędnym warunkiem budowania oświaty opartej na ideałach demokratycznych jest realizacja zasady podmiotowości i uwzględnianie w procesie edukacji potrzeb jego uczestników³⁴.

Społeczno-technologiczne uwarunkowania współczesnej edukacji na tle powyższych rozważań powiązać należy przede wszystkim z: procesem globalizacji; gwałtownym przyrostem wiedzy i szybką jej dezaktualizacją, które wymuszają konieczność nieustannego uczenia się połączonego ze świadomością, że edukacja nie może kończyć się obecnie z chwilą ukończenia szkoły; koniecznością powiązania edukacji z potrzebami rynku pracy, który wymaga od absolwentów posiadania kompetencji kluczowych będących gwarantem skutecznego działania w rzeczywistości, jakiej jeszcze nie znamy; koniecznością redefinicji założeń systemu edukacji i zastąpienia paradygmatu podającego – konstruktywistycznym, by umożliwić uczniom aktywny i twórczy udział w procesie kształcenia, a nauczycieli przygotować do dynamicznego reagowania na zmiany zachodzące w otaczającej rzeczywistości; potrzebą zmiany obecnej roli nauczyciela związaną z szerokim dostępem młodych ludzi do informacji; nauczyciel nie może obecnie być „mędrce na scenie”³⁵, lecz doradcą, koordynatorem, partnerem uczniów w procesie uczenia się.

Powyższe uwarunkowania odnajdują swoje miejsce w postulatach poprawy jakości procesu kształcenia. Potrzeba ta artykułowana jest przede wszystkim w dokumentach o zasięgu krajowym i międzynarodowym, m.in. w *Strategii Rozwoju Kraju 2007–2015*, gdzie podstawowym priorytetem uczyniono wzrost konkurencyjności i innowacyjności gospodarki. Realizacja tego celu zakłada podjęcie działań zmierzających do zapewnienia rozwoju sektorowi usług (także usług społecznych, tj. edukacji zdrowia, systemu ubezpieczeń społecznych). Reformy przeprowadzane w tych obszarach powinny nie tylko rozszerzać dostęp do tych usług, ale również poprawiać ich jakość³⁶. Mimo szeregu działań podejmowanych w zakresie realizacji tego postulatu, uzyskane w tym zakresie efekty wciąż nie są satysfakcjonujące. Podobnie jak w latach ubiegłych, celem *Strategii Rozwoju Kraju* do roku 2020 uczyniono zwiększenie innowacyjności gospodarki (w tym również działania zmierzające

---

³³ M. Szymański, *Społeczne uwarunkowania...*, s. 64, 67.

³⁴ Tamże.

³⁵ M. Kida, R. Neczaj-Świdorska, *Interaktywna metoda kształcenia dorosłych*, „E-mentor” 2007 nr 4(21), <http://www.e-mentor.edu.pl/artukul/index/numer/21/id/472> [dostęp: 20.05.2015].

³⁶ *Strategia Rozwoju Kraju 2007–2015*, Warszawa 2006, s. 37–38.

do tworzenia atrakcyjnych perspektyw dla edukacji) ze szczególnym uwzględnieniem nakładów na działalność badawczo rozwojową³⁷.

Konieczność poprawy jakości procesu kształcenia jest podyktowana również warunkami, w jakich żyje współczesny człowiek. W społeczeństwie nadmiaru informacji, określanym także jako społeczeństwo informacyjne³⁸, to właśnie informacja jest gwarantem rozwoju. Dostęp do informacji zmienia sposób życia i pracy ludzi, a umiejętność ich pozyskiwania, przetwarzania i selekcjonowania jest kluczową kompetencją współczesnego człowieka, który obecnie musi skutecznie sobie radzić nie z niedoborem informacji, ale z ich nadmiarem. Zdaniem badaczy, szeroki dostęp do informacji nie jest jednak równoznaczny z przyrostem wiedzy. Wiedza nie może być traktowana jako zbiór informacji, gdyż jej posiadanie wymaga ich strukturyzowania. Proces ten w sytuacji zalewu informacji nie tylko nie jest łatwy, ale może być wręcz niemożliwy³⁹. Stąd dla współczesnego człowieka wiedza jest tak samo istotna, jak proces jej zdobywania⁴⁰. Zdaniem B. Kędzierskiej znaczenie wiedzy w miarę upływu lat ulegało zmianie. *Przedwczoraj* wiedza zdobywana w szkole musiała być wiedzą religijną, prawdą objawioną nauczaną głównie przez osoby duchowne. *Wczoraj* wiedza oparta była na prawdzie budowanej przez ludzi, a nauczyciele umożliwiali uczniom odkrywanie otaczającego świata, samych siebie oraz innych ludzi. *Dzisiaj* informacja jest ogólnie dostępna. Dostęp do źródeł wiedzy posiada każdy człowiek. W związku z powyższym istnieje ryzyko, że współczesna szkoła „*stanie się muzeum, lub – co gorzej – supermarketem informacji*”⁴¹. *Dzisiaj* ludzie posiadający wiedzę stają się także posiadaczami władzy, która *wczoraj* należała do posiadaczy środków produkcji, a *przedwczoraj* do właścicieli ziemi⁴². Należy zatem za Barbarą Kędzierską przyjąć pogląd, że wiedza stanowi obecnie podstawowy czynnik decydujący o rozwoju społeczeństw⁴³, a podstawą jakiegokolwiek aktywności społecznej jest posiadanie wiedzy użytecznej, wartościowej i możliwie aktualnej⁴⁴. Tylko taka wiedza pozwoli człowiekowi na rozwiązywanie problemów, z jakimi przyjdzie mu się zmierzyć w toku całego życia, a także umożliwi skuteczne działanie w każdej sferze aktywności.

W czasach współczesnych, które zmuszają człowieka do życia w warunkach chaosu, braku pewności oraz zakorzenienia w tradycyjnych wartościach, trwająca całe życie edukacja powinna wspierać człowieka w budowaniu demokracji międzynarodowej oraz sprzyjać poprawie jego funkcjonowania w sferze społecznej,

---

³⁷ *Strategia Rozwoju Kraju 2020*, Warszawa 2012, s. 87–88.

³⁸ M. Piorunek, *Bieg życia zawodowego...*, s. 35.

³⁹ Tamże, s. 36.

⁴⁰ M. McLuhan, *Zrozumieć media...*, s. 72.

⁴¹ B. Kędzierska, *Kompetencje informacyjne w kształceniu ustawicznym*, Warszawa 2007, s. 23–24.

⁴² Tamże, s. 25–26.

⁴³ Tamże, s. 23.

⁴⁴ Tamże, s. 27.

kulturowej, ekologicznej i etycznej⁴⁵. Monika Torczyńska-Jarecka podkreśla, że trwający w Polsce proces transformacji społecznej powinien zmierzać w kierunku budowania nowoczesnego społeczeństwa obywatelskiego. Jednostki będące jego członkami powinny prezentować postawę aktywną i umiejętność dostosowania się do nieustannie zmieniających się warunków życia. W obliczu takiego stanu rzeczy niezbędne stają się elastyczność i mobilność, a także wiedza dotycząca coraz bardziej skomplikowanych zasad i procesów działania⁴⁶. Edukacja jest zatem wyzwaniem dla społeczeństwa będącego w toku zmian. W procesie edukacji rozwijają się bowiem twórczość i możliwości adaptacyjne człowieka, które są podstawowym czynnikiem sprawczym przemian zachodzących w społeczeństwie⁴⁷.

Współczesna edukacja staje w obliczu wielu wyzwań, wśród których nadrzędne znaczenie ma przygotowanie społeczeństwa do elastycznego dostosowywania się do wszechogarniającej zmiany. Zmiany tej w mniejszym zakresie obawiają się uczniowie, a w znacznie większym nauczyciele. Zmiana, która pozwala społeczeństwu na rozwój, stawia także człowieka w obliczu niepewności jutra, nietrwałości więzi i braku stabilności zatrudnienia. Stąd tak często wzmaga ona ambiwalentne odczucia. Problemy te dotyczą także nauczycieli, którzy dotychczas szczyć się mogli względną stabilnością zawodową. Brak akceptacji dla zachodzących zmian społeczno-technologicznych, który dla wielu nauczycieli jest swoistą ochroną przed nieprzewidywalnością otaczającej rzeczywistości, wykracza jednak poza obszar konsekwencji jednostkowych. Z brakiem kompetencji nauczycieli w zakresie obsługi technologii informacyjno-komunikacyjnych borykają się latami również sami uczniowie, którzy w szkole napotykają na zakazy używania telefonów komórkowych. Nieograniczone źródło informacji, wskutek niewiedzy kadry pedagogicznej, stosowane jest nieumiejętnie i niezgodnie z przeznaczeniem, a szkoła, która powinna przygotowywać uczniów do efektywnego funkcjonowania w przyszłości, staje się miejscem oderwanym od rzeczywistości, pozbawionym wymiaru praktycznego i zachęcającym młodych ludzi do poszukiwania sposobów „obejścia” nietrafionych założeń regulaminów szkolnych. Tak postrzegana szkoła i przebiegający w niej proces edukacji nigdy nie stanie się odpowiedzią na zapotrzebowanie społeczne i postulaty troski o wysoką jakość kształcenia w polskich szkołach.

Bibliografia

- Bauman Z., *Płynne czasy. Życie w epoce niepewności*, Wydawnictwo Sic!, Warszawa 2007.
- Biała Księga Kształcenia i Doskonalenia. *Nauczanie i uczenie się. Na drodze do uczącego się społeczeństwa*, Komisja Europejska, Warszawa 1997.
- Handy Ch., *Wiek paradoksu. W poszukiwaniu sensu przyszłości*, Wydawnictwo ABC, Warszawa 1996.
- Kędzierska B., *Kompetencje informacyjne w kształceniu ustawicznym*, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2007.

⁴⁵ J. Szempruch, *Nauczyciel w warunkach...*, s. 38–39.

⁴⁶ M. Torczyńska-Jarecka, *Socjalizacja prawna w społeczeństwie szybkich zmian*, [w:] *Człowiek u progu trzeciego tysiąclecia. Zagrożenia i wyzwania*, t. 2, red. M. Płopa. Elbląg 2007, s. 105.

⁴⁷ M. Piorunek, *Bieg życia zawodowego...*, s. 47.

- Kida M., Neczaj-Świdarska R., *Interaktywna metoda kształcenia dorosłych*, [w:] „E-mentor” 2007 nr 4(21), <http://www.e-mentor.edu.pl/arttykul/index/numer/21/id/472>.
- McLuhan M., *Zrozumieć media. Przedłużenie człowieka*, przekł. N. Szczucka, Wydawnictwa Naukowo-Techniczne, Warszawa 2004.
- Piorunek M., *Bieg życia zawodowego człowieka. Kontekst transformacji kulturowych*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 2009.
- Polska 2050*, Raport Polskiej Akademii Nauk, Komitetu Prognoz „Polska 2000 Plus”, Warszawa 2011.
- Siemieńska R., Radkiewicz P., *Wstęp*, [w:] *Spółeczeństwo w czasach zmiany. Badania Polskiego Generalnego Sondażu Społecznego 1992–2009*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2009.
- Strategia Rozwoju Kraju 2007–2015*, Warszawa 2006.
- Strategia Rozwoju Kraju 2020*. Warszawa 2012.
- Szempruch J., *Nauczyciel w warunkach zmiany społecznej i edukacyjnej*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2012.
- Sztompka P., *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Znak, Kraków 2012.
- Szymański M., *Społeczne uwarunkowania przemian edukacyjnych*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1988.
- Toffler A., *Szok przyszłości*, Przeźmierowo 2007.
- Torczyńska-Jarecka M., *Socjalizacja prawna w społeczeństwie szybkich zmian*, [w:] *Człowiek u progu trzeciego tysiąclecia. Zagrożenia i wyzwania*, t. 2, red. M. Płopa, Wydawnictwo Elbląskiej Uczelni Humanistyczno-Ekonomicznej, Elbląg 2007.
- Wojnar I., Piejka A., Samoraj M., *Idee edukacyjne na rozdrożach XX wieku*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2008.
- Wołk Z., *Świat jako market. Edukacja, praca, doradzenie w neoliberalnej rzeczywistości*, [w:] *Rynek i kultura neoliberalna a edukacja*, red. A. Kargulowa, S.M. Kwiatkowski, T. Szkudlarek, Wydawnictwo Impuls, Kraków 2005.
- Zalecenie Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 18 grudnia 2006 roku w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie. *Kompetencje kluczowe w uczeniu się przez całe życie – europejskie ramy odniesienia*, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej, 2006/962/WE.

Socio-technological conditions for contemporary education

Abstract

Information and communication technologies have changed life in almost all areas. These changes should be accompanied by a modification of assumptions of the educational system, among which preparing students for activity in a constantly changing reality should have top priority. The article is about the positive and negative consequences of the changes taking place in modern world. It shows the connections of necessary modifications in the aims and tasks of the educational system and the training methods and teaching tools.

Key words: education, information and communication technologies, change

Słowa kluczowe: edukacja, technologie informacyjno-komunikacyjne, zmiana

Ewelina Włodarczyk

doktor nauk społecznych w zakresie pedagogiki uzyskany na Uniwersytecie Pedagogicznym w 2015 roku; adiunkt w Instytucie Bezpieczeństwa i Edukacji Obywatelskiej Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie; zainteresowania naukowe: pedagogika, pedeutologia, dydaktyka, bezpieczeństwo